

GERÇEKLİK VE BİLGİDEN GERÇEKLİĞİN SOSYAL İNŞASINA

Ejder OKUMUŞ*

Yenilikçi bir kurumlar ve bilgi teorisi geliştirme girişiminde bulunan (G. Stauth-B. S. Turner, 1995, 81) Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, birlikte kaleme aldıkları "*The Social Construction of Reality*"** (Berger-Luckmann, 1967) adlı eserlerinde, eserin başlığının da ima ettiği gibi, gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bilgi sosyolojisinin, bunun içinde gerçekleştiği süreci çözümlemesi gerektiğini ifade etmektedirler. Sosyologlar, sözkonusu kitapta temel tezlerinin de bu olduğunu belirtmektedirler. (Berger-Luckmann, 1967, s.13)

Esasen "hem popüler okuyuculara yönelik olarak, hem de öncelikle toplumsal bilimlere yönelik olarak gerçekleştirilen Berger'in çalışmalarına da bir köşe taşı olarak kullanılmış" (Poloma, 1993, s. 263) olan bu eser ile, bilgi sosyolojisi kapsamında sistematik ve kuramsal bir çalışma ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunun için de "bu disiplinin gelişimini tarihsel olarak incelemek veya bundaki çeşitli figürlerin yorumlarıyla ya da sosyolojik teorideki diğer gelişmelerle meşgul olmak, yahut da bu figür ve gelişimlerin bir kaçı arasında bir senteze nasıl ulaşılabileceğini göstermek amaçlanmadığı gibi herhangi bir polemik hedef de güdülmemektedir." (Berger-Luckmann, 1967, s. 7)

Kitabın önsözünde, İbn Arabî'nin "Allahım, bizi isimler deryasından kurtar!" nidasını nakleden ikili, kendilerinin de sosyolojik teori kapsamındaki okumalarında bu nida ve yakarışı sık sık tekrarladıklarını ve kitapta uygulamaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. (s. 8)

Önsözden başka bir girişle üç bölüm ve bir sonuçtan oluşan kitapta yazarlar, anahtar terim olarak *gerçeklik* ve *bilgiyi* almışlardır. (Berger-Luckmann, 1967, s. 13) Bu çerçevede, çalışmanın "Giriş"inde; "Bilgi Sosyolojisinin Problemi" başlığıyla sözkonusu iki kavram üzerinde durulmakta, bilgi sosyolojisinin, sadece insan toplumlarındaki bilginin empirik boyutuyla değil, aynı zamanda 'bilgi'nin bir vücudunun, kendisi tarafından sosyal bir biçimde 'gerçeklik' olarak kurulduğu süreçle de ilgilenmek zorunda olacağı belirtilmekte, bilgi sosyolojisinin, bir toplumda 'bilgi' olarak kabul edilen şeyle, sözkonusu bilginin nihâi geçerliliği veya geçersizliğine bakmaksızın, kendisini ilişkilendirmesi gerektiği, başka bir ifadeyle "bilgi sosyolojisinin gerçek-

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. ejderokumus@hotmail.com

liğin sosyal inşasının analiziyle ilişkili olduğu" iddia edilmekte ve bu arada Max Scheler, Durkheim, Weber, Nietzsche, Marx, Pareto, Scheler, Dilthey, Mannheim, Merton gibi sosyal bilimcilerin görüşlerine de atıflar yapılmaktadır (ss. 13-30).

Kitabın "Gündelik Hayatta Bilginin Temelleri" başlığını taşıyan birinci bölümü (ss. 33-61), gündelik hayatın gerçekliğinin fenomenolojik çözümlemesi noktasında, asıl argüman için felsefi bir girizgâh olarak tanımlanabilen şeyi mündemiçtir. Bu bölüm, bahsi geçen konuyu, "Gündelik Hayatın Gerçekliği", "Gündelik Hayatta Sosyal Etkileşim" ve "Gündelik Hayatta Dil ve Bilgi" alt başlıklarıyla ele almaktadır.

Kitabın kendi ifadesiyle kitapta ortaya konan tezin esası, ikinci ve üçüncü bölümlerde yer almaktadır. "Objektif Gerçeklik Olarak Toplum" başlıklı ikinci bölümde (ss. 65-146), yazarların, bilgi sosyolojisinin problemleriyle ilgili temel anlayışları işlerken, üçüncü bölümde (ss. 149-204) bu anlayış, sübjektif bilinç düzeyine götürülmekte ve böylece sosyal psikolojinin problemleri için kuramsal bir köprü inşa edilmektedir. (s. 7)

"Kurumsallaşma" ve "Meşrûlaştırma" alt başlıklarıyla oluşturulan ikinci bölümde sosyologlarımız, kurumsallaşmanın sosyolojisini yapmakta; sosyal düzen üzerinde durmakta, sosyal düzenin yalnızca insan aktivitesinin bir ürünü olarak var olduğunu, hatta sosyal düzenin geçmiş insan aktivitesinin bir ürünü olduğunu belirtmekte (s. 70), toplumun bir insan ürünü olduğunu, bir objektif gerçeklik olduğunu ve insanın da sosyal bir ürün olduğunu söyleyerek sosyal dünyanın bu üç temel karakterizasyonuna sosyal gerçeklikteki üç diyalektik momentin, yani dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirmenin karşılık geldiğini ifade etmektedirler. (ss. 78-79 vd.) Dışsallaştırma yoluyla meydana getirilen nesnel gerçeklik, dönerek toplumun üyeleri üzerinde etkide bulunur. Süreç içinde üçüncü eleman içselleştirme veya bireyin objektif sosyal dünya içinde sosyalleştirilmesidir. Bu elemanların üçü de diyalektik bir yolla birbirleriyle ilişki içerisinde ve birbirleri üzerinde çalışarak birlikte var olurlar. (Poloma, 1993, s. 265) Berger, Türkçe'ye de çevrilmiş bulunan *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion* adlı kitabında da dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme üçlüsünden geniş olarak bahsetmektedir. (Berger, 1993) Özet olarak dışsallaştırma, kolektif toplumsal pratikler yoluyla kendi kültürel ve fiziksel çevrelerini sürekli ve zorunlu olarak meydana getiren aktif, bilgili insan failerin praxisini ihtiva eder. Nesnelleştirme, insanın bu ürünlerinin, insan eylemcilerin karşısına haricî bir olgusallık dünyası olarak çıktığı ve nesnel gerçeklik görünümü edindiği proseslere gönderme yapar. İçselleştirme ise insan varlıklarının bu haricî nesnel gerçekliği, öznel bilinç içerisindeki bir dizi yapı halinde dönüşüme uğratarak yeniden temellük ettikleri toplumsal süreçtir. (G. Stauth-B. S. Turner, 1995, 84)

Berger ve Luckmann, insan organizması ile toplumsal yapı arasında bir bağlantı olarak rol kavramlaştırmalarında bulunmaktadır. Bunun yapısal-işlevsel formülasyona benzediği söylenebilir. (Poloma, 1993, s. 265)

Yazarlarımızın ikinci bölümde üzerinde durdukları önemli bir konu da meşrûlaştırmadır. Yine Berger'in *The Sacred Canopy*'de de geniş yer ayırdığı meşrûlaştırma süreci, *The Social Construction of Reality*'de genişçe ele alınmıştır. (ss. 110-146)

Kitabın üçüncü bölümü, "Gerçekliğin içselleştirimi", "İçselleştirme ve Sosyal Yapı", "Kimlik Hakkında Teoriler", "Organizma ve Kimlik" alt başlıklarını taşımaktadır. Kitabın bu bölümünde müellifler, toplumun hem objektif hem de sübjektif gerçeklik olduğunu belirterek ve ikinci bölümde işledikleri üçlü diyalektik süreci hatırlatarak

işe başlamakta ve devamında birincil sosyalleşme ve ikincil sosyalleşme üzerinde durmakta; sübjektif gerçekliğin devam etmesi ve dönüşüme uğraması, sosyal yapı-sosyalleşme ve bu arada içselleştirme-sosyal yapı ilişkileri ve sübjektif gerçekliğin önemli bir unsuru olan kimlik konularını da ele almaktadırlar.

Yazarlarımıza göre nesnel ve öznel gerçeklikler arasında simetrik bir ilişki olmakla birlikte, bu iki gerçeklik aynı da değildir. Dışta olan gerçek içte olana karşılık gelir. Nesnel gerçeğin rahatça öznel gerçekliğe dönüştürülebileceği ve tersinin de doğru olduğu ileri sürülür. Nesnel ve öznel gerçekliğin birbirlerine karşılık geldikleri, fakat sürekli olarak da tek bir birey tarafından içselleştirilebilir olandan daha fazla bir nesnel gerçekliğin olduğu ifade edilir. Toplumsallaşma, hiçbir zaman tamamen tamamlanmış bir süreç değildir. Bu nedenle de sosyologlarımız, gerçekliğin sürdürülmesinde sürekli bir meydan okuma, özel olarak da nesnel ve öznel gerçeklik arasındaki simetrinin sürdürülmesinin gerekli olduğu tespitinde bulunurlar. (Poloma, 1993, ss. 267-268)

"Bilgi Sosyolojisi ve Sosyolojik Teori" başlığını taşıyan sonuç kısmında ise sosyologlarımız, objektifleştirme, kurumsallaşma ve meşrulaştırmanın analizlerinin, dil sosyolojisinin, sosyal aksiyon ve kurumlar teorisinin ve din sosyolojisinin problemleriyle direkt ilişkili olduğunu vurgulamakta ve kendilerinin bilgi sosyolojisi anlayışlarında, dil ve din sosyolojilerinin, sosyolojik teoriyle az bir ilişkiye sahip, periferik türler olarak mütalaa edilemeyeceklerini ifade etmektedirler. Ayrıca yazarlar, bir din sosyolojisi olmadan bilgi sosyolojisinin varlığının imkansız olduğunu belirtmektedirler. (s. 207) Berger-Luckmann ikilisi sonuç kısmında, tekrar vurgulamaktadırlar ki, bilgi sosyolojisi, insan gerçekliğini sosyal olarak inşa edilen gerçeklik olarak kabul eder.